

ЕКСТРЕМІЗМ (від лат. *extremus*, франц. *extremisme* – крайній) – форма нігілістичного заперечення суспільних відносин, що охороняються законом, спрямована на їх дестабілізацію і руйнацію, яка виявляється переважно у вигляді ідей та дій, пов'язаних із незаконним застосуванням чи загрозою застосування насильства. Сутність Е. полягає не лише в ідеологізованому насильстві стосовно людей або руйнації щодо суспільних інститутів та матеріальних цінностей. Існує і ненасильницький Е. у вигляді масових і організованих мирних проявів народного невдоволення.

Характерною рисою носіїв екстремістських ідей є фанатизм, ненависть, схвалення радикальних дій заради досягнення певної мети, нездатність до толерантності та свідоме ігнорування норм і принципів права. Відповідно Е. становить значну небезпеку для політичної і правової систем, призводить до

ослаблення державних інститутів, недієвості законодавчих актів, порушення прав і свобод людини, соціальної напруги.

Е. є наслідком соціальних і культурних суперечностей сучасного суспільства. Соціальну базу Е. становлять малозабезпечені люди, рівень життя яких є значно нижчим, ніж рівень життя забезпечених верств населення. Основне джерело Е. – кризовий стан суспільства, що породжує його аномію (див. *Аномія*).

Прояви Е. різноманітні – від збудження громадянської ненависті до функціонування незаконних збройних формувань. Однією із форм Е. є тероризм – діяння з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або здійснення впливу на прийняття рішень органами влади. Діяльність самої держави також може мати екстремістський характер, включаючи й ті дії, які вона розцінює як боротьбу з Е.

Е. поділяють на лівий і правий залежно від ідеологічного змісту його доктрин. Лівий Е. притаманний крайнім революційним течіям, для яких характерні максимально радикальні вимоги перетворення світу. Світогляд лівих екстремістів базується на постулатах анархізму, марксизму, ленінізму, троцькізму та інших політичних доктрин революційного характеру. Правий Е. поширює не лише ідеологію класової боротьби, а й ідеї боротьби між расами, націями, культурами та цивілізаціями. Формами правого Е. є правий популізм, ультраконсерватизм, фашизм, релігійний фундаменталізм.

Як правий, так і лівий Е. вдається до недемократичних способів розв'язання

суспільних проблем, заперечення ідейного і політичного плюралізму, нав'язування всім однієї позиції, крайніх, надзвичайних заходів, аж до терористичних актів і спроб державного перевороту, що дестабілізує суспільство і гальмує його розвиток. Прихід екстремістських сил до влади найчастіше призводить до утвердження диктаторських, тоталітарних політичних режимів.

Залежно від об'єкта екстремістської діяльності можна виділити такі різновиди Е.: політичний, релігійний, націоналістичний (або націонал-екстремізм) та екологічний.

Політичний Е. зазвичай ставить собі за мету докорінну зміну державного ладу шляхом знищення існуючих державних структур, встановлення диктатури тоталітарного порядку лівого або правого гатунку. Цей різновид Е. набув поширення в країнах, які перебувають на стадії активного державного будівництва.

У сучасному світі широко поширений релігійний Е., для якого характерні нетерпимість до представників інших конфесій або жорстке протиборство в рамках однієї конфесії. Це різновид Е., заснований на релігійній ідеології. Його форми прояву різноманітні: від діяльності релігійних сект до спроб створення держави, побудованої на принципах певної релігії. Ідеологію екстремістських організацій і основу світогляду їх членів найчастіше визначають радикальні течії в ісламі (найбільш відома з яких – ваххабізм). Водночас для багатьох мусульманських релігійних радикалів, які закликають до боротьби «з невірними», віросповідання є лише

ідеологічним обґрунтуванням своїх політичних цілей і дій. Як правило, заяви про необхідність зміни статусу певних релігійних груп виражаються у вигляді вимог перебудови політичного життя окремої країни або регіону.

Націоналістичний Е. являє собою ідеологію і практику використання сили як ефективного способу вирішення національного питання. Виявляється у крайніх формах націоналізму, расизму, фашизму (його сучасного різновиду неонацизму), ксенофобії, шовінізму, антисемітизму. Виступає під гаслами захисту «свого народу», його економічних інтересів, культурних цінностей, мови, при цьому не бере до уваги аналогічні права інших націй та етнічних груп, що проживають на цій же території. Націоналістичний Е. найбільш здатен стимулювати сепаратизм.

Екологічний Е. викликаний загостренням екологічних проблем, погіршенням становища навколишнього середовища. Його проявами є пікети і демонстрації проти науково-технічного прогресу, крайні дії, спрямовані на негайне закриття шкідливих в екологічному плані підприємств незалежно від економічних можливостей. Небезпечним проявом екологічного Е. є екологічний тероризм, під яким розуміють навмисне забруднення навколишнього природного середовища заради шантажу з метою досягнення певних політичних, економічних або ідеологічних цілей.

Ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» серед загроз національній безпеці та національним інтересам України у внутрішньополітичній сфері передбачає «мож-

ливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів Е. в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад». Однак законодавчого визначення Е. в українському законодавстві немає. Відповідно чинне законодавство не передбачає відповідальності за екстремістські діяння. КК України лише встановлює відповідальність за вчинення терористичного акту, втягнення у його вчинення, публічні заклики до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту та фінансування тероризму. Цей факт не зменшує загрози Е. Його наслідками нерідко виявляються діяння, за які передбачена кримінальна відповідальність. Отже, Е. є суттєвим криміногенним фактором.

Повністю подолати Е. неможливо, оскільки в суспільстві завжди будуть існувати суперечності, які його викликають. Однак можливо протидіяти Е., тим самим зменшити його прояви та мінімізувати наслідки. Для цього необхідні координовані заходи соціально-економічного, політичного, правового та ідеологічного характеру, спрямовані на подолання суперечностей у суспільстві.

Лит.: Шахов В. А. Екстремізм. В кн.: Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. К., 2004; Кременовська І. Екстремізм і радикалізм в Україні. URL: <http://vilneslovo.com/екстремізм-і-радикалізм-в-україні/>; Сенин І. Н. Экстремизм как форма правового нигилизма в современной России: дис. ...

канд. юрид. н.: 12.00.01 / Омск, 2011.
URL: <http://www.dissercat.com/content/ekstremizm-kak-forma-pravovogo-nigilizma-v-sovremennoi-rossii>; Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 №964-IV; за станом на 09.07.2017.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

В. І. Тимошенко.